

УДК 371.036

ПОГЛЯДИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО НА ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

Пагута Т.І., к. пед. н.,
доцент, директор

Інститут педагогічної освіти

*ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»*

У статті розглянуто питання актуальності естетичного виховання молодших школярів. Досліджено розроблену та організовану В.О. Сухомлинським систему естетичного виховання учнів Павлівської школи, спрямовану на формування цілісного естетичного досвіду дитини. Розкрито цінність педагогічних порад великого педагога щодо естетичного виховання молодших школярів. Показано шляхи використання поглядів видатного педагога В.О. Сухомлинського на естетичне виховання підрастаючого покоління у сучасній початковій школі. Обґрунтовано, що ідеї В.О. Сухомлинського щодо естетичного виховання підрастаючого покоління були, є і будуть актуальними завжди.

Ключові слова: *естетичне виховання, естетичні почуття, молодші школярі, природа, мистецтво, музика.*

В статье рассмотрены вопросы актуальности эстетического воспитания младших школьников. Исследована разработанная и организованная В.А. Сухомлинским система эстетического воспитания учащихся Павлышской школы, направленная на формирование целостного эстетического опыта ребенка. Раскрыта ценность педагогических советов великого педагога по эстетическому воспитанию младших школьников. Показаны пути использования взглядов выдающегося педагога В.А. Сухомлинского на эстетическое воспитание подрастающего поколения в современной начальной школе. Обосновано, что идеи В.А. Сухомлинского относительно эстетического воспитания подрастающего поколения были, есть и будут актуальными всегда.

Ключевые слова: *эстетическое воспитание, эстетические чувства, младшие школьники, природа, искусство, музыка.*

Pahuta T.I. THE VIEWS OF V.O. SUKHOMLINSKY ON THE AESTHETIC EDUCATION OF GROWING UP GENERATION

The article considers the relevance of the esthetical upbringing of the primary school students. The system of esthetical upbringing of Pavlyshskaya school students developed and organized by V.O. Sukhomlynsky is devoted to the formation of a holistic esthetical upbringing of the child. The value of the pedagogical advice of the great teacher concerning the esthetical upbringing of younger schoolchildren is revealed. The ways of using the views of the outstanding teacher V.O. Sukhomlynsky on the esthetical upbringing of the younger generation in the modern elementary school are shown. It is substantiated that V.O. Sukhomlynsky's ideas about esthetical upbringing of the younger generation were, are and will always be relevant.

Key words: *esthetical upbringing, aesthetic feelings, younger schoolchildren, nature, art, music.*

Постановка проблеми. Естетичне виховання є невід'ємним складником виховної системи початкової школи. Воно реалізується у єдності із розумовим, моральним, фізичним і трудовим вихованням молодших школярів і є необхідним фактором усебічного розвитку особистості, облагородження людини.

Нині естетичне виховання належить до проблем, від вирішення яких багато в чому залежить подальший розвиток культури. У другій половині ХХ – на початку ХХІ століття проблема естетичного виховання розглядається багатьма дослідниками по-новому: різко загострюється її гуманістична спрямованість у зв'язку із глобальним завданням збереження і розвитку культури. Ця проблема вивчалася і вивчається

різнопланово вченими-філософами, педагогами, психологами, мистецтвознавцями.

В Українському педагогічному словнику зазначається, що «естетичне виховання – складова частина виховного процесу, безпосередньо спрямована на формування і виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здібності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини. Естетичне виховання спрямоване насамперед на виховання в людини гуманістичних якостей, інтересів і любові до життя в його різноманітних проявах» [2, с. 119].

Особлива роль в естетичному вихованні належить початковій школі, де закладається фундамент підготовки до життя,

забезпечується інтелектуальне, духовне і фізичне становлення особистості. У початковій школі в дітей пробуджується інтерес до мистецтва, відбувається залучення до музики та художньо-творчої діяльності. Початкова ланка освіти покликана сформувати в учнів цілісне світосприймання і світовідчуття, забезпечити розвиток естетичних ідеалів і смаків, почуття відповідальності за збереження культурних надбань суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наш час проблема естетичного виховання, розвитку особистості, формування її естетичної культури – одна з найважливіших, що стоять перед сучасною школою. У наукових працях окремих вчених висвітлюються загальні проблеми естетичного виховання молодших школярів (О. Абдулліна, Л. Ахмедзянова, А. Верхова, А. Зімічев, О. Купрін, А. Ліненко, Г. Нагорна, Л. Нечипоренко, В. Семиченко, Р. Хмелюк, О. Цокур, Г. Шевченко).

Досліджено своєрідність процесу формування естетичної особистості школяра в умовах загальноосвітньої школи (О. Берак, Е. Карпова, Н. Кічук, З. Курлянд, Б. Ліхачов, Н. Мартинович, О. Саган, В. Сластьонін), естетичної культури (Л. Гарбузенко, С. Гармаш, П. Кравчук, Г. Кутузова, С. Мельничук, М. Пічкур).

Педагогічну спадщину видатного педагога В.О. Сухомлинського досліджували такі вчені, як М. Антонєць, І. Бєх, В. Бондар, М. Богуславський, А. Борисовський, І. Зязюн, Б. Кваша, В. Кузь, М. Мухін, В. Риндак, О. Савченко, М. Сметанський та інші.

Спадщина видатного педагога надзвичайно велика, торкається різних проблем навчання і виховання підростаючого покоління. Ми зупинимося лише на одному з аспектів – естетичному вихованні, якому В.О. Сухомлинський у своїй діяльності надавав значної уваги. Він розкрив і сформулював методологію і методіку естетичного виховання в школі і тим самим «прорубав» у педагогіці заповітне вікно у світ краси.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоби здійснити аналіз педагогічної спадщини та визначити шляхи використання поглядів видатного педагога В.О. Сухомлинського на естетичне виховання підростаючого покоління у сучасній початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку відомого педагога В. Сухомлинського, естетичне виховання в системі навчально-виховної роботи займає особливе місце. Великий педагог писав,

що «естетичне виховання починається з багатого емоційного підтексту відносин між членами колективу; чуйності, сердечності, задушевності. У гармонійному поєднанні краси, що оточує людину, і краси самої людини провідна роль належить красі людських взаємин. Дитина ще не може збагнути суті цієї краси думкою, свідомістю, але вона відчуває її серцем: краса для неї – у справедливості» [5, с. 534].

Основними засобами естетичного виховання підростаючого покоління є природа, мистецтво, музика.

Як зазначає М. Артеменко, «природа – це один із факторів, що впливають на розвиток і формування естетичних почуттів, невичерпне джерело естетичних вражень і емоційного впливу на людину. Саме природа є носієм і джерелом естетичних цінностей: кольору, ритму, гармонії, пропорції. Тому процес естетичного виховання немислимий без спілкування із природою, без освоєння її естетичної суті» [1, с. 9].

В. Сухомлинський також надавав великого значення природі як засобу естетичного виховання і називав її «школою під голубим небом». Він вважав, що «природа є джерелом добра, її краса впливає на духовний світ людини тільки тоді, коли юне серце облагороджується вищою людською красою – добром, правдою, людяністю, співчутливістю, непримиренністю до зла. Приглушення почуття людської гідності веде до того, що людина не бачить краси природи. Краса природи як засіб емоційного, естетичного й морального виховання звучить тільки в загальній гармонії всіх засобів духовного впливу на особистість. Краса природи виховує витонченість почуттів, допомагає відчувати красу людини» [5, с. 539].

Для Василя Олександровича формування естетичного почуття дитини, її емоційної культури – основне завдання гуманістичного виховання. А сприйняття й осмислення прекрасного – основа естетичної культури, без якої почуття лишаються глухими до всього високого і благородного.

Естетичні почуття дитини, викликані природою, як зазначав В. Сухомлинський, тісно пов'язані з моральними почуттями. А моральний фактор у сприйманні природи виявляється насамперед у тому, що дитині подобається природа своєї батьківщини.

Культура естетичних почуттів вимагає високої загальної культури шкільного життя, особливо моральної культури – ставлення до людини як до найвищої цінності. Естетичні цінності виявляються безсилими в обстановці, де панують грубість, байдужість, непорядність у «дрібницях» повсякденних взаємин.

«Справжня краса людських відносин, – писав В.О. Сухомлинський, – правдивість – далеко не завжди буває приємною. Часто правда гірка, тривожна, в ній осуд і непримирність до зла» [5, с. 535].

Естетичне виховання – організований, активний, цілеспрямований процес. Його складовими елементами є розвиток інтересу і любові до природи, прищеплення умінь і навичок помічати красиве, милуватися ним, здатність виявляти почуття прекрасного у процесі сприймання явищ природи. Природа – благодатне джерело виховання людини.

Сприймання, осмислення природи – це основа естетичного виховання, це ніби перше віконце у світ краси. Важливу роль у системі естетичного виховання В. Сухомлинського відіграють подорожі, екскурсії і походи, спостереження й аналіз явищ природи. Вчитель може йти з дітьми у парк, у сад, на берег ставка чи річки – краса є скрізь, її потрібно лише розкрити перед дитиною.

Під час подорожей та екскурсій у природу, які відбуваються навесні, взимку і восени, діти відкривають десятки відтінків кольорів: від червоного до жовтого, від жовтого до зеленого, від зеленого до синього, що приховують у собі ліси, поля, парки, луки, небо. Вони слухають музику природи, бачать гру фарб, у них збагачується словниковий запас. В. Сухомлинський вважав, що «між естетичними почуттями і словниковим багатством мови дітей існує прямий зв'язок. Естетичне почуття емоційно забарвлює слово» [5, с. 182].

У програмі з природничих дисциплін початкової школи передбачені такі форми організації навчальної роботи, які дають учителю широкі можливості для естетичного виховання (проведення спостережень за природою, екскурсії, прогулянки, практичні заняття на пришкольніх ділянках, у куточках живої природи, вивчення природи рідного краю, ведення щоденників спостережень за змінами у природі тощо). Але не завжди ця робота сприяє розвитку в дітей умінь бачити, розуміти красу природи, цінувати та оберігати її, тому естетичне сприймання природи потрібно розвивати.

Якщо вчитель володіє почуттям прекрасного, то під час вивчення природознавства, розповіді про рослини, тварини, природні явища із залученням ілюстрацій, демонстрацій екскурсія у природу буде формувати у дітей любов до краси і величі природи, що оточує нас, а також сприяти кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Ми розділяємо думку великого педагога в тому, що «в естетичному й емоцій-

ному вихованні неприпустимі дидактизм, штучне розчулення красою. Тільки щире захоплення вихователя красою природи може запалити вогник естетичних почуттів» [5, с. 543].

В. Сухомлинський вважав, що учителі повинні вчити бачити найтонші відтінки краси природи в усі пори року, в будь-яку погоду. Для виховання дуже важливо знайти куточки краси і хвилини краси, що їх дитина повинна побачити, відчути, зрозуміти, зберегти назавжди в своєму серці.

Ще одним могутнім засобом естетичного виховання є мистецтво. «Мистецтво, – казав В. Сухомлинський, – це час і простір, в якому живе краса людського духу. Пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське в людині, підносить себе до прекрасного, переживає насолоду. Пізнання мистецтва – широке, багатогранне поняття. Справжнє пізнання мистецтва починається там, де людина осягає прекрасне для себе, для повноти свого духовного життя, живе в світі мистецтва, прагне долучитися до прекрасного» [5, с. 544].

Велике значення в естетичному вихованні відіграє слово вчителя. Пізнання краси слова – перший і найважливіший крок у світ прекрасного. «Слово, – писав В. Сухомлинський, – є в певному розумінні єдиним засобом виховання. Слово – могутній засіб відточування, виховання витончених почуттів. Уже в роки дитинства найважливіше виховне завдання полягає в тому, щоб слово з його багатогранною, радісною, облагороджуючою красою стало невичерпним джерелом і засобом пізнання прекрасного, внутрішнім духовним багатством і водночас засобом вираження цього багатства. Без подорожей до джерел рідного слова я не уявляю повноцінного естетичного, емоційного і морального виховання [5, с. 545]».

В. Сухомлинський вважав, що «закохана в красу слова людина стає чутливою і вимогливою до естетичного і морального буття навколо себе. Чим тонша чутливість до слова, до багатства його відтінків, тим глибша сприйнятливості юного серця до моральних повчань, до найтонших засобів впливу на духовний світ дитини – слова вихователя і краси всього людського» [5, с. 510].

Великого значення в естетичному вихованні Василь Олександрович надавав казці, художнім творам. Він казав, що «казка невіддільна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких неможливе благородство душі, щира чуйність до людського нещастя, горя, страждань» [5, с. 177].

Так, використовуючи твори В. Сухомлинського і його досвід, вчителька Криворізької ЗОШ І–ІІ ст. № 64 здійснює естетичне виховання молодших школярів на уроках літературного читання. Вона зазначає, що «робота, яка проводилася систематично на кожному уроці читання, допомагала формувати у другокласників уважність, доброту, турботу, радість буття, повноцінне інтелектуальне, моральне, естетичне багатство. Школярі непомітно для себе вчилися співчувати і допомагати один одному; милуватися красою рідної природи. І все це відбувалося на тлі пробудження позитивних емоцій, особистих мотивів, близьких і зрозумілих дітям» [6, с. 24].

Особливе місце в естетичному вихованні займають живопис і музика. Тому варто надавати великого значення умінню бачити і відчувати красу. Для цього необхідно розглядати твори образотворчого мистецтва, слухати музичні твори. Сфера дії живопису і музики починається там, де закінчується мова. Те, що неможливо передати словом, можна сказати гармонією фарб, мелодією.

В.О. Сухомлинський був глибоко переконаний, що «краса музики – могутнє джерело думки. Яскраві образи, що народжуються в уяві дитини під впливом музичної мелодії, оживляють думку, немовби спрямовуючи її численні струмочки в єдине русло. Діти прагнуть словами намалювати те, що створила уява, що вони відчувають» [5, с. 192].

Музика – це мова почуттів. Мелодія передає найтонші відтінки почуттів, недоступні слову. Музика починається там, де кінчається слово.

Музика і співи у школах, на думку Василя Олександровича, – не тільки навчальний предмет, а й могутній засіб виховання, який має надати емоційного й естетичного забарвлення всьому духовному життю людини [5, с. 553].

В естетичному вихованні взагалі і в музичному особливо важливі психологічні настанови, якими вихователь керується, залучаючи дітей до світу прекрасного.

У «Школі радості» велика увага приділялася слуханню музики – музичних творів і музики природи. Людина опановує і рідну мову, й азбуку музичної культури – здатність сприймати, розуміти, відчувати, переживати красу мелодії – тільки в роки дитинства. Те, що упущено в дитинстві, дуже важко, майже неможливо надолужити у зрілі роки. Дитяча душа однаково чутлива і до рідного слова, і до краси природи, і до музичної мелодії. Почуття краси музичної мелодії відкриває перед дитиною власну красу – маленька людина усвідомлює свою гідність [5, с. 63].

В.О. Сухомлинський «вбачав важливе виховне завдання в тому, щоб у юну душу вкласти мову почуттів, навчити володіти цією мовою, слухати й виражати нею саму себе» [5, с. 555]. Дитина вчиться слухати музику природи. Чарівну силу має музика, що виражає захоплення красою природи.

На думку великого педагога, «твори образотворчого мистецтва утверджують в юній душі почуття величі і краси людини, підносять особистість у її власних очах» [5, с. 557].

Розглядання з дітьми картин – такий самий складний засіб емоційно-естетичного впливу, як і музика.

Уже в роки дитинства кожен має вчитися відкривати красу природи, щоб духовне життя дитини і природа немовби поєднувалися інтелектуальними, емоційними, естетичними, творчими нитками.

Краса відточує людяність. Якщо людина з дитинства виховується на красі, насамперед на хороших книжках, якщо в неї розвивається здатність до переживань, почуття замилування, захоплення перед красою, то навряд чи можливо, щоб вона стала бездушною, паскудною, розпусною [5, с. 613].

Шкільний вік – це період усебічного духовного розвитку дитини, підвищеної чутливості до краси. Діти вразливі та емоційно чутливі. Вони сприймають насамперед ті властивості об'єктів, які мають на них емоційний вплив, викликають захоплення. Тому оформлення інформаційно-предметного середовища у початковій школі варто зробити наочним і яскравим. Отже, сучасне оформлення шкільних інтер'єрів повинно сприяти естетичному вихованню дітей, розвивати їх уяву, індивідуальні смаки, пробуджувати творчу активність.

Н.Д. Карапузова зазначає, що «для комфортності інформаційно-предметного середовища велике значення має естетичне наповнення – художнє оформлення (живопис, скульптури, мозаїки, вітражі тощо), оптимальне кольорове вирішення експозицій, навчального обладнання, меблів і всього інтер'єру, зручність і надійність у роботі із засобами навчання, оптимальний розподіл яскравості в полі сприймання зорової інформації, використання музичного супроводу навчально-трудова процесів тощо» [3].

У початковій школі навчаються діти, які щойно прийшли з дитсадка, де було затишно й яскраво, тож потрібно зберегти спадкоємність, щоб у школі їм стало цікаво. Потрібно естетично оформити кабінет для навчання та коридори і виконати все в одному стилі, щоб діти, наче в казці, тут перебували кожен день і навчання для них

стало милим, викликало інтерес. Спостереження свідчать, що саме таку школу діти відвідують із задоволенням, естетично в ній збагачуються.

У свій час В.О. Сухомлинський теж звертав увагу на те, якою повинна бути школа. Він вважав, що школа повинна бути красивою. «Це ще одна з вимог естетичного виховання. Школа покликана відтворювати і виражати вищу, досконалу красу у всьому своєму зовнішньому вигляді і внутрішньому оздобленні. Вона повинна бути оточена зеленню, і в самій школі повинні бути зелені рослини, повинна радувати око, починаючи із центрального входу. У школі повинно бути чисто і прибрано. Порядок і чистота є першими й обов'язковими сходами краси. Дотримання порядку і підтримка чистоти повинні поступово стати звичкою для дітей, естетичною нормою їхнього повсякденного життя і поведінки. Звідси буде формуватися потреба жити в атмосфері чистоти, в обстановці краси. Усі класи і приміщення школи повинні бути пронизані сонцем і світлом, на стінах – фотографії видатних учених, художників, красиві види природи, поруч – кімнати «казки» і «радості», куточки живої природи.

В естетичному вихованні дуже велике значення має обстановка, що оточує дитину. Усе, що бачить дитина, переступивши поріг школи, все, з чим вона стикається, повинно бути красивим. Естетичність обстановки створюється такою гармонією нерукотворного і зробленого людиною, яка пробуджує почуття радості. Творення краси дітьми, підлітками, юнаками і дівчатами – ціла галузь виховної роботи. Для кожного віку в нас вироблено комплекс естетично насиченої праці. У цій праці – єдність потрібного і красивого [4, с. 156].

Сучасні учні початкових класів звертають увагу на зовнішній вигляд учителя. Василь Олександрович також вважав, що «значну роль в естетичному вихованні відіграє одяг, взагалі зовнішній вигляд учнів і вчителів. Тут найважливіше – простота й елегантність. Ми проти єдиної учнівської форми. Ми прагнемо до того, щоб одяг підсилював, підкреслював естетичні риси індивідуальності дитини. Дотримуємося обов'язкових вимог до одягу, які розвивають естетичні почуття. Це насамперед відповідність кольору тканини, крою плаття індивідуальним рисам учня. Одяг має бути простим, елегантним, не кидатися в очі, не виставляти напоказ тіло, але нагадувати про його красу. Неприпустима строкатість

тканин. Кольори одягу ми рекомендуємо м'які, найкраще, коли переважають півтони. Основні вимоги до одягу – плавність, м'якість ліній, відсутність незграбності й різкості, обтягнутості.

Відповідні естетичні вимоги ставилися і до зачіски: скромність, простота, вишуканість, відповідність індивідуальним рисам. Особлива увага приділяється тому, що вінцем краси є відповідність зовнішньої елегантності внутрішньому благородству, зовнішньої скромності – внутрішній гідності» [4, с. 592].

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна дійти висновку, що естетичне виховання молодших школярів є складником усебічного гармонійного розвитку особистості. Дослідивши педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського щодо естетичного виховання підростаючого покоління, можна стверджувати, що це актуальне питання, яке займало в його діяльності одне із провідних місць. Його погляди є актуальними і сьогодні. Для кожного вчителя, керівника освітнього закладу педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського є невичерпною скарбницею пізнання, якою можна користуватися постійно.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у продовженні вивчення педагогічної цінності порад видатного педагога щодо естетичного виховання молодших школярів та впровадження їх у сучасній початковій школі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артеменко М.М. Природа й естетичне виховання учнів: Навчально-методичний посібник / М.М. Артеменко. – К. : Рад. шк., 1984. – 80 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
3. Карапузова Н.Д. Ергономічне забезпечення інформаційно-предметного середовища навчального кабінету початкової школи / Н.Д. Карапузова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/48388-ergonomichne-zabezpechennya-informatsynno-predmetnogo-seredovischa-navchalnogo-kabnetu-pochatkovo-shkoli.html>
4. Педагогіка: Хрестоматія / Уклад. : А.І. Кузьмінський, Л.В. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – 700 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. К. : Радянська школа, 1977. – 670 с.
6. Шевченко О. Естетичне виховання молодших школярів на уроках літературного читання / О. Шевченко // Початкова школа. – 2015. – № 9. – С. 21–24.